

تجارب هزاره

بازسازی منظر رودخانه «فاس» - مراکش

تجارب هزاره

۱: پیوستگی معیشت شهر فاس با رودخانه که در طول سال‌ها سبب نزول کیفیت آب رودخانه و منظر پیرامون آن شده و اقدامات بازسازی منظر ایده‌آل شهر در فاز برنامه‌ریزی، با وجود نام نیک «شهر هزار چشمه» برای فاس، صورت معاصر این شهر با چالش آب‌های آلوده و صنعتی در متن شهر روبه‌رو است. گروه طراحان، طی سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۰۸ با تسهیلاتی که از سوی سازمان یونسکو فراهم شده، به ارزیابی و اجرای مستمر یک تمرین حرفه‌ای برای طراحی موردی «منظر شهری پایدار» با رویکرد به روزآوری و بازتوانی شبکه آبی شهر تاریخی پرداخت. مأخذ: (Reconstructing the Fez river, 2009).

پیش از مدرنیته، اندیشه ثابت بر پایه پایداری پدیده‌ها، دوام شکل آنها و روابط به ظاهر ذاتی‌شان (رخوت ماده و سکون قراردادها) استوار بود. اما در جهان سیال معاصر، پایداری و ثبات دیگر داده‌ای معین نیست که در ذات پدیده‌ها مستتر باشد، بلکه ثمره کنشی خودخواسته میان «ارتباطات» و نتیجه طرحی است که کانسیت آن باید دوام داشته باشد تا هر چیز دیگر بتواند تغییر کند، بی‌آنکه ارزش و یا پدیده واجد ارزش از دست رود و زیست کره تخریب شود. پایداری و یکپارچه‌سازی عوامل گوناگون به عنوان پارادایم تحولات اندیشه‌های مدرن به فرامدرن در سطحی گسترده در جهان مطرح شد.

ترجمه و تألیف:
مرجان زندی
کارشناس ارشد
معماری منظر

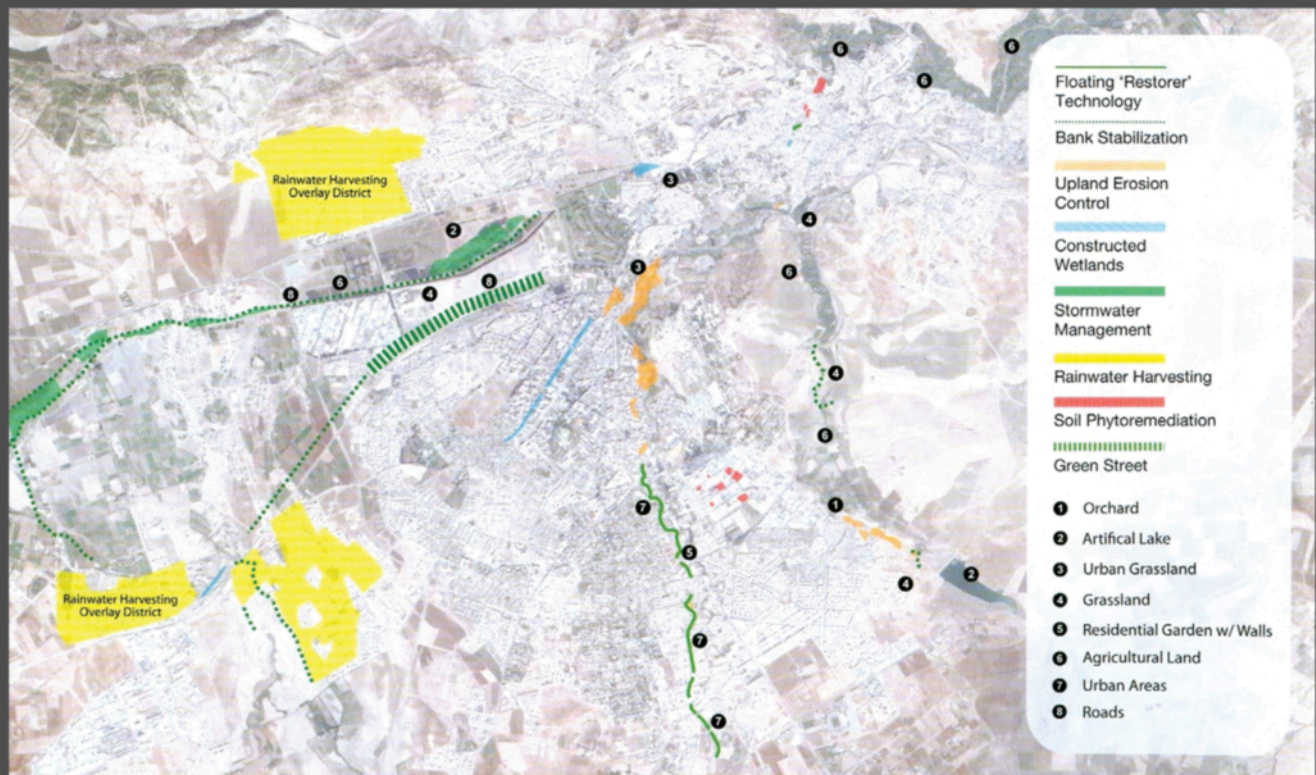
marjan.zandy@yahoo.com

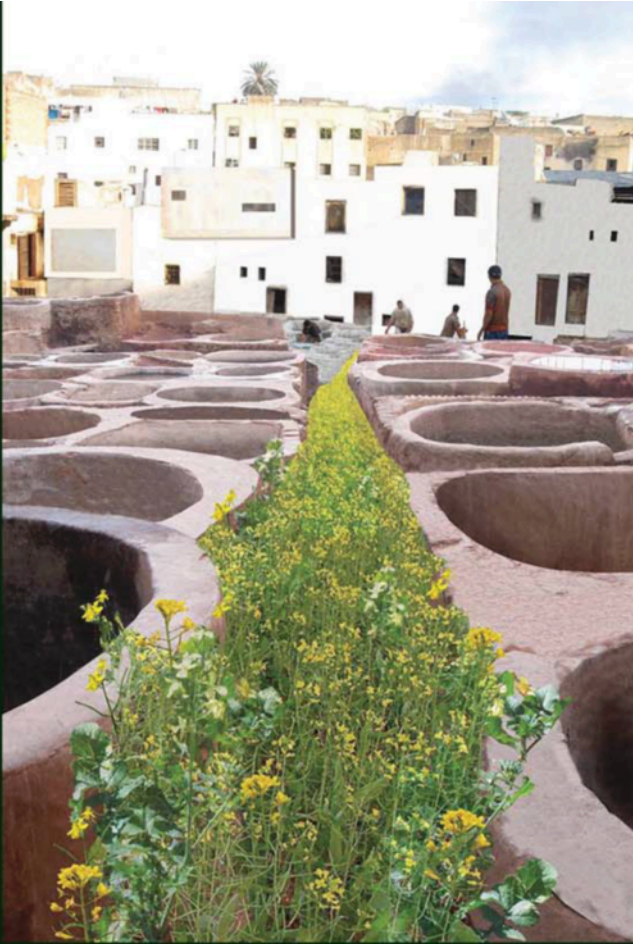
واژگان کلیدی: منظر پایدار، اکوسیستم شهری، یکپارچه‌سازی منظر، ساماندهی مشارکتی.

■ نمایه پروژه پیشنهادی گروه Bureau E.A.S.T

تفاهم‌نامه آب و انرژی شهر فاس (RADEEF)، به عنوان فاز زیرساختی پروژه، حاصل اتفاق آراء میان طراحان جوان و نهادهای مسئول در مقیاس شهر (نوعی بازگشت به قدرت‌های خرد اجرایی) و شامل فرایندی از ایجاد دو مجرای فاضلاب جدید شهر برای رهاسازی رودخانه از آلودگی‌های فزاینده و انتقال صنایع آلوده‌کننده فرآوری چرم به حومه شهر بود. پارادایم اصلی طرح گروه (Bureau E.A.S.T)، خلق گونه‌ای پایدار از سیستم‌های فراکتالی طبیعی بود که دارای پتانسیل یکپارچگی و ترکیب جنبه‌های متنوع منظر نرم شهر و تپ‌های گوناگون توده‌های سخت منظر شهری باشد و بتواند به عنوان یک تمرین عملی مستمر و فزاینده شده، برای ارزیابی میزان بهبود ارتباط اکولوژی رودخانه و ارتباطات اجتماعی و اقتصادی شهر ارائه شود.

شهر [مدینه] فاس، در حدود ۷۹۰ سال پیش از میلاد، از یکپارچگی دو هسته مجزای شهری که توسط عنصر پیوند دهنده طبیعی چون رودخانه‌ای با جریان آزاد به هم پیوستند، به وجود آمد و رودخانه از عنصری حاشیه‌ای به عنصر قوی منظرین در بطن شهر مبدل شد. شهر فاس، مشهور به «شهر هزار چشمه»، شبکه‌ای از ۲۰۰ سرچشمه متصل به هم را در طول قرن‌ها شکل داده است؛ با پیوستگی معیشت شهر و صنایع فرآوری چرم با عنصر کلیدی آب و افزایش بیش از حد جمعیت، کیفیت آب رودخانه به شدت مورد تأثیر قرار گرفت، به گونه‌ای که کاراکتر رودخانه در کالبد و حافظه جمعی مردم از یک پتانسیل حیات بخش به کانالی برای هدایت هزآب‌های صنعتی و خاکستری شهر تنزل پیدا کرد. در نتیجه این تغییرات، در اقدامی ناکارآمد و مسکن‌گونه، نیمی از سطح رودخانه با مصالح سخت چون شبکه‌های فلزی مرسوم پوشیده شد و در اثر فراهم آمدن بستری سوء، به جریانی از دسترس‌های گوناگون وسایل نقلیه، درمیان یکی از منسجم‌ترین و متنوع‌ترین شبکه‌های پیاده مبدل شد (تصویر ۱).

• واگذاری مسئولیت نظارت بر اجرای پروژه به تشکیلات دولتی خرد شهری آموزش کارگران در مرکز صنعتی برای استفاده از فرصت‌های کارآفرینی هنرمند (صنعت کار) - در- خانه و تبادل ایده‌های نو.

■ تعادل بی توازن

برنامه‌های راهبردی توسعه پایدار اغلب از سوی کشورهای توسعه‌یافته به ویژه با گرایش نئوکلاسیک ارائه که یا با وضعیت موجود کشورهای در حال توسعه تطبیق می‌یابد و یا بر آن تحمیل می‌شود، که در اغلب آنها دو استراتژی کلی برجسته‌ترند: «۱- استراتژی نسبت دادن ارزش‌های بازاری به هزینه و سودهای زیست بوم‌ها، از طریق یارانه و تخفیف‌های مالیات برای سرویس‌های حافظ محیط و جریمه برای سرویس‌های آلوده‌کننده ۲- استراتژی رفع «معضلات» با رویکرد «مدرنیزه کردن بومی»، شامل تبدیل هزینه‌های زیست محیطی به کالاها یا خدمات حافظ محیط زیست، مانند تبدیل زباله‌های بازیافتی به مجسمه‌های شهری» (موگنین، ۱۳۷۸).

قطع یکپارچگی بازار محلی و ایجاد ساختار عظیم صنعتی در حومه شهری به عنوان نمونه‌ای از عدم تطابق استراتژی‌های پیشنهادی اقتصادی، بر بسترهای فرهنگی معیشت شهر در این برنامه قابل ذکر است. این انتقال (TRANSFER)، تنها یک انتقال مکانی و کابردی نیست، بلکه به همراه خود بسیاری از ریزارتباطات اقتصادی که در طول تاریخ شکل گرفته و یکی از منابع مهم جذب توریست - که از مهم‌ترین تأمین‌کننده‌های پایای سرمایه است - را دچار رکود می‌کند. از سوی دیگر یکی از مهم‌ترین اهداف توسعه‌یافته پایدار، یعنی متوقف کردن روند حرکت دائمی بین شهر و حومه آن، که با مباحث رنسانس شهری، منظر شهری و تولید غذا در شهر همراه شد، نادیده انگاشته شده است.

تمامی برنامه‌های پیشنهادی، زیرگروه سه هدف راهبردی زیر قرار می‌گرفتند: (۱) حفاظت و پشتیبانی از فضاهای خالی و دارای قابلیت خالی شدن در میان بافت‌های فشرده به عنوان بستری برای خلق فضاهای جمعی

• توقف جریان سواره در مسیر حاشیه‌های رودخانه و تبدیل این مکان به پلازای عمومی با یک مسیر اتصالی پیاده در محور رودخانه

• تزریق (IMPLANT) کردن کاربری‌های جذاب پیاده مانند آمفی تئاترها، کافه‌های فضای باز، باغ ملی، جلوخان‌ها و بازارهای روز خیابانی در میان بافت فشرده

• لایه‌برداری از سطوح آلوده به اکسیدهای سمی کروم در مرکز اصلی شهر و مجاور رودخانه، و انتقال آن به زمین‌های مرتفع و قابل دید در حومه شهر، کشت گیاهان ریزبرگ برای استخراج فلزات سنگین از آن به روش زیست فناوری (PHYTOREMEDIATION) در عین توجه به دید پانورامای شهر از حومه

• ایجاد تالاب مصنوعی برای کاهش شتاب سیلاب‌های شهری و امکان پاکسازی آن با سبزینه‌ها و افزایش تنوع زیستی در مقیاس شهری

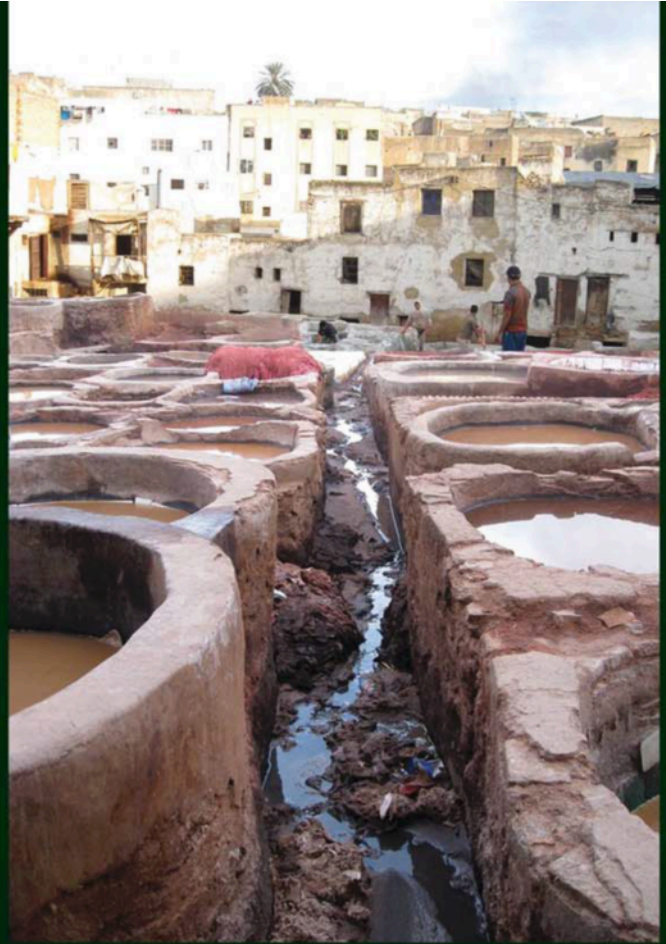
(۲) انتقال مکان صنایع وابسته به فرآوری چرم به خارج از شهر با رویکرد باقی گذاشتن خط پیوند بین مرکز اصلی تولید و زندگی جاری شهری

• فرایند فرآوری چرم در یک شایخه تجاری «MADE IN FEZ» و تحت مالیات، افزایش تولید و کاهش هزینه‌ها در یک سازه عظیم صنعتی

• حفظ حقوق مادی و معنوی کارگران و کاهش مواجهه آنها با صنایع شیمیایی غیر قابل کنترل

• ایجاد رابطه مشارکتی در سیستم پایدار کنترل شهری

(۳) واگذاری اقتصاد و مسئولیت حفاظت از سیستم‌های بازتوانی منظر شهر به تشکیلات کوچک مردمی، برای تحول تدریجی نگاه مردمی به اکوسیستم شهری

۲: مراحل تبدیل حوضچه‌های فرآوری چرم به مکان گردآوری گونه‌های متنوع زیستی و پارکی در مقیاس محلی. ماخذ: (Reconstructing the Fez river, 2009).

جریان‌ات سیلابی و رسوبات در کناره‌ها می‌شود. در نمونه‌های مشابه مانند پروژه جابجایی مسیر رودخانه دان در کانادا، خاک لای‌روبی شده از کف رودخانه، برای ایجاد یک بدنه حاصلخیز طبیعی در حاشیه رود به کار رفته که هدف افزایش تنوع زیستی را فراهم آورده و در مسیر پراکندگی آزاد خود، سیلاب شکن‌های طبیعی هم ایجاد می‌کند (تصویر ۲).

در طراحی کالبدی پروژه نیز با وجود تکنیک‌های اجرایی مدون، با نوعی شتاب‌زدگی در ارائه جزئیات و مصالح پلان اصلی رو به رو هستیم. طراحان با وجود تأکید بسیار بر سیستم‌های فراکتالی طبیعی در توانبخشی به شبکه آبی شهر، در طراحی بدنه‌های شهری محور رودخانه، از مصالح و روش‌هایی استفاده کرده‌اند که اصطلاحاً «سخت‌سازی» (SOLIDIFICATION) جریان آب نامیده می‌شود، که علاوه بر اختلال در جریان طبیعی رودخانه، سبب افزایش

نتیجه‌گیری

پروژه بازسازی منظر رودخانه «فاس»، از نظر جذب ایده‌های خلاقانه کالبدی و ایجاد یکپارچگی عینی منظر مصنوع و طبیعی (INTEGRATION) و به ویژه توجه به اصل «تنوع» محیط طراحی شده، نمونه‌ای بسیار غنی است. گروه طراحی (Bureau E.A.S.T) به خوبی دریافته‌اند که پیامدهای یک ساماندهی منظر، در کشوری در حال توسعه، که پیوندهای خود را با حیات تاریخی و بومی حفظ کرده، به دلیل ناتوانی سیستم‌های مدیریتی، فقر مادی و فرهنگی دارای پتانسیل ویژه‌ای برای ترکیب نیازهای معیشتی و زیست بوم شهری است. فقر و تخریب در تمام زمینه‌ها دو مفهوم کاملاً مرتبط به حساب می‌آیند. از یک سو فقر باعث استرس محیطی شده و از سوی دیگر به دلیل تشدید الگوی نامناسب تولید - مصرف باعث زیان‌های فزاینده وارده به زیست بوم می‌شود. در برپایی یک جامعه پایدار شهری، نحوه نسبت دادن ارزش‌ها به محیط از سوی طراحان شایان توجه است. شهرهای در حال توسعه، از جمله شهر فاس، با وجود ناکارآمدی‌های فراوان فرهنگی، اقتصادی و مدیریتی، از پتانسیل نهفته‌ای برای پیوند مؤثر معیشت و زیست‌بوم برخوردارند. و این در حالی است که در جوامع توسعه‌یافته به ویژه با سیستم انگلیسی، عموماً به دلیل تعریف پایداری به عنوان «تعادل» میان فاکتورهای اقتصادی، اجتماعی و بوم‌شناختی، نقصان در یکی از فاکتورها را از طریق رشد فاکتور دیگری که عموماً توسعه سرمایه است، جبران می‌کند. در پروژه‌هایی نظیر بازسازی منظر رودخانه شهر فاس که از پیوستگی بارز میان ابعاد گوناگون حیات شهری برخوردار است در صورت تدوین برنامه مدون و مدیریت مشارکتی صحیح، امکان وحدت [ادغام] عوامل گوناگون پایداری به دور از سبزنمایی‌های تجاری مرسوم فراهم است.

پی‌نوشت

1. Walkenburge, v. Michael (2008) Port lands project, New York.

منابع

- مانچینی، انتزو (۱۳۷۶) شنا کردن بر خلاف جریان آب، پیام یونسکو، شماره ۳۱۹، مرداد، تهران.
- موگنبن، کلایف (۱۳۸۷) طراحی فضاهای شهری با محوریت توسعه پایدار، ترجمه: ناریس مایوسف، نشر ثامن الحجج، تهران.
- Chauni, Aziza & Tajima, Takako (2009) *Reconstructing the Fez river, Morocco*. Topos. No. 68.
- www.reconstructing fez river.com, 2010-05-01
- www. Indexaward.dk, 2010-05-01